

Юрій БАЛЕГА

(Нар. 1928 р.)

Відомий критик та літературознавець, талановитий прозаїк, досвідчений педагог, активний громадсько-політичний діяч Юрій Іванович Балега народився 22 грудня 1928 року в селі Богаревиця Іршавського району Закарпатської області. Важко жилося багатодітній убогій селянській родині, однак вічні засади людської духовності і доброти він виніс саме звідти. Роки становлення характеру, світогляду Юрія Балеги співпали із трагічними подіями в історії краю (поразка Карпатської України, Друга світова війна), довелося навчатися у різних школах (Богаревиці, Берегова, Виноградова, Іршави), однак це виховало його свідомим патріотом рідної землі.

Наступний етап життєвого і творчого шляху Ю.Балеги – навчання на філологічному факультеті Ужгородського університету, а пізніше в аспірантурі при кафедрі української літератури. Тут і сформувалося філологічне покликання юнака. Ще студентом він почав активно стежити за літературним процесом, написав кілька

рецензій. На третьому курсі літературознавчі здібності хлопця помітив професор Петро Петрович Пономарьов, завідувач кафедри української літератури, який і став його куратором, допоміг міцно вкоренитися у філологічний ґрунт. «Спочатку, як вже відомо, я писав вірші і навіть вважав себе поетом. Поет з мене не вийшов і вже під час перебування в університеті почав писати критичні статті. На мене звернув увагу професор Петро Петрович Пономарьов, нині вже покійний. Саме він мене заохочував до цієї діяльності, до поєднання науки з літературною критикою» [4], – з приємністю згадує Ю.Балега.

Після закінчення аспірантури він працює асистентом кафедри української літератури. Науково-педагогічна кар'єра розвивалася по висхідній – він пройшов шлях від асистента, старшого викладача, доцента кафедри української літератури до завідувача кафедри теорії та зарубіжної літератури і декана факультету романо-германської філології.

Особливого поцінування заслуговує науковий доробок Ю.Балеги. У 1959 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Розвиток літератури в Закарпатті 20–30-х рр. ХХ ст. (1919–1939)», видав книгу «Література Закарпаття двадцятих–тридцятих років ХХ століття» (1962). Згодом вийшли монографії «Партійність літератури» (1963) та «Художня правда чи правда факту?» (1969). Науковий потенціал Ю.Балеги-літературознавця відразу помітили авторитетні вчені – С.Крижанівський, Л.Коваленко, про яких він з теплотою і вдячністю згадує до сьогодні. У 1969 році про наукові здобутки молодого вченого П.Потушняк відгукнувся так: «Характерним в літературно-критичній творчості Юрія Балеги є пристрасна любов до рідного слова, невичерпних скарбів народної мудрості, краси і барв, найменших відтінків історично обумовлених рис української літератури» [9]. Головною ж заслугою Ю.Балеги було те, що він, за його ж словами, «витягнув на світ Божий» добре відомих нині, але замовчуваних у той час закарпатських літераторів. Це було у період так званої «хрущовської відлиги». Ю.Балега узявся вивчати літературний процес на Закарпатті дорадянського часу і творчість письменників, оголошених націоналістами й вилучених з української літератури, – В.Гренджу-Донського, Ф.Потушняка, Ю.Боршоша-Кум'ятського, О.Маркуша, Л.Дем'яна, Марка Бараболі та ін. На усіх названих митців було накладене ідеологічне табу, довелось непереливки й літературознавцю, щоб уціліти – довелось написати кілька статей з осудом «буржуазного націоналізму». Цього вимага-

ла й політична боротьба, яку розпочав ще маловідомий у науці аспірант проти засилля на Закарпатті москвофільства та русофільства.

Загалом з-під пера Ю.Балеги вийшли кваліфіковані відгуки на творчість майже всіх місцевих майстрів художнього слова. Він є упорядником антології української поезії 1939–1944 років «Віщий вогонь» (1974), книги вибраних творів Ю.Боршоша-Кум'ятського «Червона калина» (1980) та Марка Бараболі «Проект автономії» (1991). Літературно-критичні статті Ю.Балеги друкувалися в регіональних періодичних виданнях, всеукраїнських літературознавчих журналах. Копітка робота дала можливість авторові донести до читача збірки Ю.Боршоша-Кум'ятського, М.Тисянської, А.Патруса-Карпатського, М.Рішка, В.Ладижця та інших митців краю.

У галузі літературознавства дослідник продовжує активно працювати і сьогодні. Відкрилися нові, раніше невідомі факти про життя і творчість талановитих закарпатських письменників та культурно-освітніх діячів. Відповідно до вимог часу і Ю.Балега «поглянув» новим, свіжим поглядом на творчість І.Ірлявського, І.Чендея, К.Вагилевича, А.Волошина, В.Гренджі-Донського. Він активно публікується у місцевій пресі, реагує на події літературно-мистецького та політичного життя краю. У його науковому і публіцистичному доробку понад 400 праць.

Юрій Іванович, безперечно, і досвідчений педагог, майже півстоліття викладацької праці довели його вміння навчити і заохотити студентів, збагатити їх філологічні знання, прищепити їм любов до художнього слова. Йому є чим поділитися із студентами: він добре знає теорію літератури, історію української критики та літературознавства, українську літературу різних історичних періодів, особливо закарпатський літературний процес. Його ерудиція і талант лектора дають змогу знайти компетентний коментар до проблем різного плану: не лише філологічних, а й морально-етичних, історико-політичних, філософських тощо.

Друга половина ХХ століття складний і суперечливий період розвитку нашої країни. Нелегко було зберегти у такий час внутрішню рівновагу, гармонійно поєднати необхідне і дійсне, історичну і «художню» правду. Дехто сьогодні може дорікнути, що не все в науковій спадщині Ю.Балеги витримало іспит часу, однак він, безумовно, зберіг у своєму серці національний ідеал вільної України, Закарпаття як невід'ємної її складової, правду про справжню літературну історію краю. Юрій Іванович у всьому глибоко національний: і в способі художнього мислення, і в наукових дослідженнях. Саме це сти-

мулювало і його активну громадсько-політичну діяльність в роки незалежності, він був співголовою крайового Народного Руху і вже довгий час очолює Українську Народну Раду Закарпаття. Вершиною політико-історіософських роздумів автора стала монографія «Політичне русинство і будівництво української держави» (2003), уривки з якої частково друкувалися у періодичних виданнях.

Наприкінці 90-х Ю. Балега явив іще одну грань свого обдарування, видавши прозову збірку «Загадкові зустрічі» (1998). На її появу позитивною рецензією відгукнувся словацький дослідник М. Роман, підсумувавши, що «... всі оповідання Юрія Балєги лаконічні, скупі на слово ..., вони занадто тверезі, але наповнені великими, чистими думками, драматичними і трагічними колізіями, які відбивають різні сторінки людського життя. Вони вражають своєю правдивістю, типовими ознаками закарпатського колориту та широкими знаннями автора» [10, 70]. Також позитивно відреагували на манеру його художнього письма місцеві критики – І. Лазоришин, Т. Кобаль відзначили самобутність прозаїка. Т. Кобаль, зокрема, зауважила: «Загадкові зустрічі» засвідчують, що найбільшим ... для Ю. Балєги є збереження відчуття рідного карпатського кореня, намагання не проґавити в хаотичному сьогоденні чогось важливого поряд, поблизу, спроба заглянути в людське єство, яке чи не найлегше піддається загальному психозу, руйнації» [5].

У 2000 році Ю. Балега знову порадував читача збіркою «Професор і Семіджо», яка визнана книжкою року, за яку автор був нагороджений премією ім. Ф. Потушняка. У 2004 році він видав книгу оповідань та есе «Ретроспекція».

На сторінках прозових творів Ю. Балєги «оживають» трагічні і героїчні картини минулого Закарпаття, побут українського села з його патріархальними основами. Село в художньому баченні митця – це метафора його дитинства, праоснов, власне авторське життя. Оповідання мають чітко окреслений автобіографічний характер, як і есе, що майже повністю базуються на художній інтерпретації пережитого, що залишило слід на все життя. Автор залюблений у рідну землю, у національну історію. Наскрізний мотив його прози – утвердження моральних і духовних цінностей людини.

Світоглядним стержнем Ю. Балєги-прозаїка є культ моральності. Як влучно висловилася Т. Кобаль, «... лаконічно й виважено, опираючись на прожите, Ю. Балега витворює барвисту палітру індивідуальних настроїв передвоєнної і повоєнної дійсності краю, змальовує емоційно-психологічну атмосферу людського буття, випробовуючи

своїх персонажів у складних (а то й просто-таки трагічних) життєвих ситуаціях, порушуючи таким чином вічно актуальні питання особистої моралі (честь, совість, милосердя...), прозаїк «естетизує добро, намагається повернути віру в благородство духовної чистоти і гармонії, якої почасти так бракує нашим сучасникам» [5]. Актуальність творів Ю.Балеги забезпечується тим, що морально-етичні проблеми автор розв'язує в різних аспектах: на рівні селянської психології і патріархальних основ співжиття («Факів», «Кукурудзяне бадилля», «Розбійник»), через образи з середовища інтелігенції («Помідори», «Червоні яблука», «У відрядженні», «Куфер», «Свинячий блондин»), через відтворення складних взаємин між дорослими і дітьми («Зустріч, яка не відбулася», «Славка», «Ябеда») та проблему чужого ставлення людини до тварин («Тузикові сльози», «Професор і Семіджо», «Мурчик», «Барсик», «Фред»). Саме оповідання про «братів наших менших» Л.Кудрявська небезпідставно називає новелами – «настільки вони лаконічні, емоційні, драматично-напружені» [7]. Завдяки глибині розкриття вічних морально-етичних колізій і філософській їх інтерпретації окремі твори Ю.Балеги набувають ознак притчевості, як наприклад, оповідання «Факів».

Характерною рисою прозового письма Ю.Балеги є психологізм. За слушним спостереженням І.Лазоришина, «психологізм творів подається без кульмінаційної напруги, характеризується своєю різноплановістю, зрештою, відсутністю словесних пояснень чи коментарів. Деякі оповідання – з трагічним фіналом, що теж має свій внутрішній зміст» [8]. Ю.Балега майстерно застосовує різні засоби психологічної характеристики своїх персонажів, в основному традиційні. Психологічне навантаження має у творах письменника пейзаж, що налаштовує читача на певну емоційну тональність. Нерідко за допомогою пейзажних картин «домальовується» психологічний портрет того чи іншого персонажа, як наприклад, в оповіданні «На полюванні»: *«Бо й справді, ліс у цю пору вабив і чарував його своєю неповторністю. І не лише казковою музикою гірських потічків та струмочків, але й багатством кольорів, переважно багрянцем, яким осінь у Карпатах фарбує дерева й гори. Розмальовані вправним пензлем художника-чарівника, вони у барвистих своїх шатах нагадували йому картини Бокшая. І Мандрик щиро пожалів, що не став художником або поетом і не може відтворити чи оспівати красу отчого краю»* [2, 38]. Психологічні пейзажі Ю.Балеги виписані в кращих традиціях класичної української літератури.

До прийомів характеротворення, якими уміло послуговується Ю.Балега, належить індивідуалізація мови персонажів. Адже відомо, що закарпатська говірка особливо багата на різноманітні діалектні форми, запозичення з інших мов – угорської, чеської, румунської. З метою передати місцевий колорит і створити довершений художній образ автор майстерно використовує лексику, властиву живій розмовній мові. Ю.Балега вміло застосовує прийом іронії, елементи народного гумору. Іронічний, почасти сатиричний антураж мають, зокрема, твори про реалії радянської дійсності.

Оповідання Ю.Балеги мають реалістичну основу, що підтверджують слова самого автора: «Я завжди писав про те, що бачив і зустрічав у житті. Коли у творах йде мова про минуле, героями їх є люди, що жили й працювали на Закарпатті в радянський період. А коли про сучасне – це ті ж самі наші земляки і наші проблеми, які переживає Закарпаття й Україна» [4]. Тому особливо імponує авторові жанр есе, прикметними ознаками якого є лаконічність, довільна композиція, суб'єктивність та рефлексивність. Саме у цих творах на перший план виходить особистість митця.

За тематикою та настроєвим лейтмотивом есеїстичні твори Ю.Балеги можна умовно поділити на дві групи – лірико-автобіографічні про події, пережиті в дитинстві та юності («Ностальгійне», «Сентимент», «Ядуха», «Дзяма», «До школи» та ін.), та історико-біографічні, в яких відображено складні процеси в краї, пов'язані з історичними перипетіями («Ретроспекція», «Рефлексії»). Події як минулого, так і сучасного відтворено через свідомість героя-оповідача, що є уособленням образу власне автора. Оповідна манера викладу, що особливо підкреслює суб'єктивність індивідуального стилю прозаїка, зумовлена жанровою специфікою цих творів. Наприклад, зачин есе «Ностальгійне» репрезентує рефлексії відавторського наратора: *«Чим далі заходжу в роки, тим частіше сумую за тими літами, на які випало моє босоноге дитинство й цурава, обшарпана суспільними негодами юність. І не лише тому, що дитинству, юності, як і всьому, що було, нема вороття, а ще й тому, що з роками рідне село втратило багато з того, що надавало йому замріяної романтики, неповторної задушевної поетичності»* [3, 139]. Подібний сумовито-елегійний настрій пронизує всю автобіографічну прозу письменника. Стиль есе Ю.Балеги характеризується свіжою образністю, афористичністю, свідомою настановою на точне відтворення реалій життя. Автобіографізм оповідань-есе підкреслюється збереженням імен, як самого оповідача, так і інших персонажів, топонімічних назв.

Тому нерідко фігурує в автобіографічних творах Ю.Балеги його рідне село Богаревець, а спогади про дитинство ведуть до рідної домівки, близьких людей. У творах «Сентимент», «Дзяма», «Ядуха», «Під переніс» він поетизує образи найрідніших людей – матері, батька, діда, бабусі, у ліричному ключі відтворює спогади про дитинство, продовжуючи традиції української класики. Тематика й поетика цих есе нагадує стиль окремих творів О.Довженка та Є.Гуцала.

«Мала» проза (а саме цей жанр домінує в художній спадщині Ю.Балеги) свідчить, що в особі автора щасливо поєдналися філолог-теоретик, знавець основ літературознавчої науки та філолог-практик, майстер художнього письма.

Загалом Ю.Балега – помітна постать у літературному та науковому житті Закарпаття, він є і залишиться авторитетом для багатьох поколінь філологів, митців і просто шанувальників художнього слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балега Ю. Загадкові зустрічі. – Ужгород, 1998.
2. Балега Ю. Професор і Семіджо: Оповідання та есе / Редактор О.Козоріз. – Ужгород: Мистецька лінія, 2002.
3. Балега Ю. Ретроспекція: Оповідання та есе / Ред. О.Козоріз. – Ужгород: Мистецька лінія, 2004.
4. Дудаш Б. Юрій Балега: «Творчість – це не просто хобі, а повсякденна клопітка праця...» // Неділя. – 2004. – №40. – 2–8 жовтня.
5. Кобаль Т. Зустріч зі знайомим незнайомцем [Рецензія] // Ужгород. – 1999. – 18 вересня.
6. Кобаль Т. Його сивенька голубка // Ужгород. – 2002. – 21 грудня.
7. Кудрявська Л. Критик міняє ампула // Вісті Ужгородщини. – 1999. – 13 лютого.
8. Лазоришин І. Загадкові зустрічі Юрія Балеги // Новини Закарпаття. – 1999. – 28 вересня.
9. Потушняк П. Вчений і літературознавець // Нове життя. – 1969. – 1 березня.
10. Роман М. Милий сюрприз // Дукля. – 1999. – №3.

Евеліна БАЛЛА